

Οι Βουλευτικές

Εκλογές του 2004

Γιάννης Μαρής

1. Η εκλογική ήττα του ΠΑΣΟΚ

Η εκλογική ήττα του ΠΑΣΟΚ οφείλεται κατά κύριο λόγο στην οξύτατη κρίση εκπροσώπους που χαρακτηρίζει εδώ και καιρό τις σχέσεις του κόμματος με την κοινωνική του βάση. Η μαζική μεταστροφή ευρύτατων κοινωνικών στρωμάτων που στήριζαν στο παρελθόν το ΠΑΣΟΚ (ο 1 στους 6 εκλογείς του 2000 – περίπου 500.000 άτομα), αποκρυσταλλώμενη και εντυπωσιακά αμετάβλητη κατά την τελευταία τριετία, αποτέλεσε ένα ογκώδες ρεύμα διαπαραταξιακής μετατόπισης. Διεύρυνε σημαντικά την κοινωνική νομιμοποίηση της συντηρητικής παράταξης, η εκλογική επιρροή της οποίας επανήλθε στα επίπεδα των αρχών της δεκαετίας του '90. Η κρίση εκπροσώπους που διέρχεται το ΠΑΣΟΚ είναι παράγωγο της κοινωνικής δυσαρέσκειας που προκάλεσε η πολιτική που ακολούθησε την τελευταία οκταετία (1996-2004), αλλά και της πολιτικής δυσαρέσκειας από το «στυλ» της διακυβέρνησης που κυριάρχησε. Ωστόσο, το εκλογικό αποτέλεσμα δεν υπήρξε αποτέλεσμα μόνο δομικών μετασχηματισμών της ψήφου («νομοτέλεια»), αλλά κρίθηκε και στην προεκλογική περίοδο. Η διαδοχή του Κ. Σημίτη από τον Γ. Παπανδρέου στην προεδρία του ΠΑΣΟΚ, ανεξάρτητα από τους όρους υπό τους οποίους πραγματοποιήθηκε, δημιούργησε πράγματι δυναμική, η οποία όμως ακυρώθηκε, από την προεκλογική εκστρατεία του κόμματος και τις επιλογές για τη νέα φυσιογνωμία του που προκρίθηκαν. Υπό αυτή την έννοια, η ευθύνη της ήττας βαρύνει τόσο την παλαιά, όσο και τη νέα προεδρία.¹

2. Οι εκλογικές μετατοπίσεις

Δεν υπάρχει αμφιβολία, ότι η απευθείας («διαπαραταξιακή») μετατόπιση από το ΠΑΣΟΚ στη ΝΔ, ενός σημαντικού αριθμού ψηφοφόρων, που το 2000 είχαν υποστηρίξει το πρώτην κυβερνών κόμμα, αποτέλεσε το βασικότερο ρεύμα των εκλογών της 7^{ης} Μαρτίου και έκρινε σε μεγάλο βαθμό το εκλογικό αποτέλεσμα. Με βάση τα στοιχεία του συγκεντρωτικού προεκλογικού Πολιτικού Βαρόμετρου (σε συνολικό δείγμα 16.443 ατόμων) και την έρευνα της πημέρας των εκλογών (σε συνολικό δείγμα 2.655 ατόμων)

Ο κ. Γιάννης Μαυρής είναι Πολιτικός Επιστήμονας, Ph.D. και Διευθύνων Σύμβουλος του Ινστιτούτου Δημοσκοπήσεων VPRC & Public Issue.

¹ Η παρούσα ανάλυση βασίσθηκε στα ακόλουθα άρθρα που δημοσιεύθηκαν στην εφημερίδα Καθημερινή (παρατίθενται κατά χρονολογική σειρά): [1] «Γιατί παραμένει αναλλοίωτη η διαφορά», 3/10/03, [2] «2000-2003: η μεγάλη ανατροπή συσχετισμών», 5/10/03, [3] «Γιατί το ΠΑΣΟΚ κέρδισε τις εκλογές του 2000», 30/11/03, [4] «Η άνοδος του κοινωνικού συντηρητισμού», 28/12/03, [5] «Έχει δυναμική η αλλαγή προοπτικών στο ΠΑΣΟΚ;», 11/1/04, [6] Εκλογές 2004, ειδική έκδοση, 9/3/04, [6] «Γιατί έχασε το ΠΑΣΟΚ στις 7 Μαρτίου», 13/3/2004.

που πραγματοποίησε η εταιρεία VPRC, για λογαριασμό της εφημερίδας *Καθημερινή* και του *ρ/σ ΣΚΑΪ*, προκύπτει ότι η τελική συσπείρωση του ΠΑΣΟΚ δεν υπερέβη τελικώς το 80% (πίνακας 1). Γεγονός, που σημαίνει ότι περίπου 15-16% των προηγούμενων εκλογέων του κόμματος, δηλαδή σχεδόν ο 1 στους 6, εγκατέλειψε το ΠΑΣΟΚ. Το ποσοστό αυτό αντιστοιχεί σε περίπου 500.000 ψηφοφόρους. Πρόκειται επομένως για ένα σημαντικό κοινωνικό-εκλογικό ρεύμα. Αντιθέτως, μόλις 3% των παλαιών ψηφοφόρων της ΝΔ (ψηφοφόροι 2000), προτίμησαν αυτήν την φορά το ΠΑΣΟΚ (μόλις 75.000 άτομα). Συνεπώς, η καθαρή εκροή, που προσεγγίζει περίπου τις 5,5 εκατοστιαίες μονάδες του συνολικού εκλογικού σώματος, πρέπει να υπολογίζεται σε περισσότερους από 400.000 εκλογείς (επιπρόσθετα, βλέπε πίνακες 2 και 3).

Αυτή η διαπαραταξιακή μετατόπιση διατηρήθηκε σταθερή, καθ' όλη τη διάρκεια της προεκλογικής εκστρατείας και κατά τα φαινόμενα δεν επηρεάσθηκε καθοριστικά από αυτήν. Πρόκειται, προφανώς, για πολιτική μεταστροφή μιας ευρύτατης μερίδας του εκλογικού σώματος, που εκδήλωσε με τον παραδοσιακό τρόπο της κοινοβουλευτικής διεξόδου την κοινωνική του δυσαρέσκεια. Αποδείχθηκε τελικώς, ότι αυτή η δυσαρέσκεια είχε αποκρυσταλλωθεί και εδραιωθεί (πολιτικά και ιδεολογικά) αρκετό καιρό πριν τις εκλογές, ίσως και από το 2001. Η υποτίμηση αυτού του δομικού μετασχηματισμού της ψήφου και η ελλιπής ερμηνεία του εκλογικού αποτελέσματος του 2000 από τα στελέχη του πρώτην κυβερνώντος κόμματος εδραίωσε τη (λανθασμένη) πεποίθηση, ότι η δυσαρέσκεια μπορεί να αντιμετωπισθεί με βραχυπρόθεσμες «εντυπώσεις» στο επίπεδο των προσώπων, ή της πολιτικής επικοινωνίας, εκτίμηση που διαφεύσθηκε οικτρά, από το «ζεροκέφαλο» εκλογικό αποτέλεσμα. Επιπλέον, το ΠΑΣΟΚ υπέστη μικρές απώλειες τόσο προς τα κόμματα της αριστεράς (ΚΚΕ, ΣΥΝ, ΔΗΚΚΙ), περίπου 3% της δύναμης του 2000, και ακόμη μικρότερες προς το ΛΑΟΣ (πίνακας 1). Θα πρέπει να επισημανθεί, ότι οι ψηφοφόροι του ΛΑΟΣ που προέρχονται από το ΠΑΣΟΚ αντιπροσωπεύουν σχεδόν το 20% (ο ένας στους 5) των σημερινών εκλογέων του κ. Καρατζαφέρη, έναντι 34% που προέρχονται από τη ΝΔ (σχέση 1:1.8, διάγραμμα 4). Σε αντιστάθμισμα αυτών των απώλειών, το ΠΑΣΟΚ κέρδισε αθροιστικά από τα κόμματα της Αριστεράς περίπου μια εκατοστιαία μονάδα και περίπου δύο, από νεαρούς εκλογείς, είτε εκλογείς που απέκτησαν προσφάτως το εκλογικό δικαίωμα, για παράδειγμα, Ελληνοπόντιοι. Ωστόσο, το περίφημο «νέο εκλογικό σώμα», που προβλήθηκε κατά κόρον προεκλογικά για να δικαιολογήσει την υποτιθέμενη «αβεβαιότητα» για την έκβαση του εκλογικού αποτελέσματος, όπως προκύπτει από τα δεδομένα, δεν ψήφισε εν τέλει και τόσο διαφορετικά από το υπόλοιπο εκλογικό σώμα (διάγραμμα 1), ενώ σε γενικές γραμμές το ίδιο ίσχυσε και για τους λεγόμενους «αναποφάσιστους» ψηφοφόρους (διάγραμμα 2).

Έντονη κινητικότητα, αν και με διαφορετικά χαρακτηριστικά για το κάθε ένα, παρουσίασαν και τα μικρότερα κόμματα της Αριστεράς (ΚΚΕ, ΣΥΝ), ιδίως ο ΣΥΝ (διάγραμμα 3), τα οποία σημείωσαν οριακή άνοδο σε ποσοστό (συγκέντρωσαν αθροιστικά 9,1%, έναντι 8,7% το 2000), αλλά πραγματική σε ψήφους, λόγω της αύξησης του εκλογικού σώματος. Τόσο το ΚΚΕ, όσο και ο ΣΥΝ, αλλά και το ΔΗΚΚΙ, εκτός από την «αφαίμαξη» που υπέστησαν από το ΠΑΣΟΚ του κ. Παπανδρέου (5% των ψηφοφόρων του ΚΚΕ 2000, 15% του ΣΥΝ και 22% του ΔΗΚΚΙ), είχαν να αντιμετωπίσουν για πρώτη φορά σε αυτήν την έκταση και διαρροές προς τη ΝΔ («αντικαθεστωτική ψήφος»). Οι διαρροές αυτές (8% των ψηφοφόρων του ΚΚΕ 2000, 13% του ΣΥΝ και 20% του ΔΗΚΚΙ – πίνακας 1) αποδείχθηκαν τελικώς ισοδύναμες, ή και κατά τι μεγαλύτερες από τις αντίστοιχες προς το ΠΑΣΟΚ.

3. Οι αλλαγές στην κοινωνική βάση των κομμάτων

Η εκλογική νίκη της ΝΔ είναι αποτέλεσμα ενός ισχυρού και διάχυτου κοινωνικού ρεύματος, που δεν διαμορφώθηκε συγκυριακά, αλλά ως αποτέλεσμα περισσότερο αργόσυρτων και μακροπρόθεσμων κοινωνικών αναδιαρθρώσεων (και αποδιαρθρώσεων), που έχουν συντελεσθεί κατά την πρόσφατη δεκαετία στην ελληνική κοινωνία. Για την εμπειρική διερεύνηση της κοινωνικής δομής της ψήφου, το εκλογικό σώμα μπορεί να διακριθεί σε δώδεκα βασικές κοινωνικο-επαγγελματικές κατηγορίες (εφεζής κ/ε/κ), που προκύπτουν από το συνδυασμό δύο παραμέτρων, της θέσης στην απασχόληση και του επαγγέλματος.² Η κοινωνική τυπολογία που χρησιμοποιείται, προσφέρει το πλεονέκτημα ότι συναρθρώνει μια σειρά από βασικές κοινωνικές διαιρέσεις: πρώτον, τη διαίρεση οικονομικά ενεργού (απασχολούμενου, και άνεργου) / μη-ενεργού πληθυσμού, δεύτερον, τη διαίρεση μισθωτής εργασίας (μισθωτών) / ιδιοκτητικών στρωμάτων (επιχειρηματών, αυτοαπασχολουμένων) και τρίτον, τη διαίρεση Δημόσιου / Ιδιωτικού Τομέα της οικονομίας. Και οι τρεις αυτές διαχωριστικές γραμμές, βρίσκονται σήμερα σε διαδικασία ριζικών κοινωνικών αναδιατάξεων. Η κοινωνική επιρροή των κομμάτων, που αποκρυσταλλώθηκε στην ψήφο των εκλογών της 7ης Μαρτίου, καθώς και ο συσχετισμός δύναμης ΠΑΣΟΚ/ΝΔ, κατά κ/ε/κ αποτυπώνεται στους πίνακες 4 και 5. Η ακτινογραφία της σημερινής εκλογικής τους κοινωνιολογίας και η σύγκριση με την

² Το Ινστιτούτο VPRC χρησιμοποιεί τη συγκεκριμένη τυπολογία από τις εκλογές του 1996. Μια περισσότερο αναλυτική διερεύνηση του ζητήματος θα πρέπει να λάβει υπόψιν της και μια τρίτη παράμετρο, το μορφωτικό/πολιτισμικό διαχωρισμό που παραπέμπει ευθέως στην κοινωνική-ταξική διαίρεση και υποδηλώνεται από το επίπεδο εκπαίδευσης.

αντίστοιχη των εκλογών του 2000 (πίνακας 6), αποκαλύπτει σημαντικές διαφοροποιήσεις και οδηγεί στην εξαγωγή ορισμένων ιδιαίτερα κρίσιμων συμπερασμάτων. Από τις δύοδεκα κατηγορίες της κοινωνικο-οικονομικής κλίμακας, που χρησιμοποιεί στις έρευνές της η VPRC, η ΝΔ πλειοψήφισε εκλογικά στις εννέα (έξι το 2000) και το ΠΑΣΟΚ μόνον στις τρεις. Το εύρος της διευρυμένης και διαταξικής επιρροής της ΝΔ φαίνεται και από το γεγονός ότι στις επτά από αυτές τις κατηγορίες συγκέντρωσε ποσοστά που κυμάθηκαν πάνω από 45% (σε δύο πάνω από 50%) και μόνον σε τρεις κάτω από 40% (μισθωτοί και νεολαία).

3.1 Οι απώλειες στην κοινωνική επιρροή του ΠΑΣΟΚ

Το ΠΑΣΟΚ δεν συγκέντρωσε σε καμία κατηγορία την απόλυτη πλειοψηφία, σε επτά κατηγορίες συγκέντρωσε πάνω από 40% και σε πέντε κάτω από 40% (άνεργοι, ελεύθεροι επαγγελματίες, αγρότες, εργοδοτικά στρώματα, συνταξιούχοι του Δημοσίου – πίνακας 4). Απέσπασε την πλειοψηφία των προτιμήσεων και προηγήθηκε της ΝΔ κατά (5%), μόνο μεταξύ των μισθωτών του ιδιωτικού τομέα (44%, έναντι 39% της ΝΔ) και των μισθωτών του Δημοσίου τομέα, όπου προηγήθηκε κατά 4%, συγκεντρώνοντας αντίστοιχο ποσοστό (43%). Αυτό δεν είναι τυχαίο, διότι τόσο οι μισθωτοί του Δημοσίου όσο και του Ιδιωτικού Τομέα αποτελούσαν πάντοτε δύο από τις εκλογικά «καλύτερες» κατηγορίες του ΠΑΣΟΚ και ιστορικά κοινωνικά του προπύργια (το 2000 η διαφορά του ΠΑΣΟΚ από τη ΝΔ ήταν 12% και 11% αντιστοίχως). Ακόμη, το ΠΑΣΟΚ, λόγω της προσωπικής επιρροής του νέου αρχηγού του, φαίνεται να κερδίζει την εμπιστοσύνη της σπουδάζουσας νεολαίας, δηλαδή εκείνου του τμήματός της που βρίσκεται ενταγμένο στους εκπαιδευτικούς μηχανισμούς, συγκεντρώνοντας το υψηλότερο -μεταξύ όλων των κ/ε/κ- ποσοστό των προτιμήσεων του (46%, έναντι 36% της ΝΔ). Μάλιστα αυτή η κατηγορία, στην οποία είχε προηγηθεί και το 2000, είναι η μοναδική στην οποία κατόρθωσε να αυξήσει σημαντικά τη διαφορά του από τη ΝΔ (10%, έναντι μόλις 2% το 2000, πίνακας 5). Η μεγαλύτερη πτώση της κοινωνικής επιρροής του ΠΑΣΟΚ, σε σύγκριση με το 2000, παρουσιάσθηκε στα ελεύθερα επαγγέλματα (-8%), στους συνταξιούχους του Δημοσίου (-7%), στους μισθωτούς του Δημοσίου Τομέα (-6%) και στους επαγγελματοβιοτέχνες (-6%). Μικρότερη πτώση παρουσίασε στους αγρότες (-4%), στους ανέργους (-4%) και στους μισθωτούς του Ιδιωτικού Τομέα (-3% - πίνακας 6). Εν ολίγοις, το ΠΑΣΟΚ εμφάνισε μια οριζόντια απομείωση της εκλογικής του επιρροής, που διατηρεί εντούτοις, ως ένα βαθμό τα ιστορικά διαμορφωμένα χαρακτηριστικά της, όπως προκύπτει και από την διερεύνηση της εκλογικής του γεωγραφίας στο Λεκανοπέδιο (βλέπε παρακάτω). Ενδιαφέρον είναι ότι το ΠΑΣΟΚ κατόρθωσε τελικά να κρατήσει -αν και με

σοβαρές διαρροές- την πλειοψηφία των μισθωτών του Ιδιωτικού και Δημοσίου Τομέα. Θα πρέπει να τονισθεί σε αυτό το σημείο, ότι κατά τη διάρκεια της προεκλογικής εκστρατείας είχε διαφανεί μια ακόμη μεγαλύτερη συρρίκνωση του ΠΑΣΟΚ σε αυτά τα στρώματα, που είχε ως αποτέλεσμα το ΠΑΣΟΚ να εμφανίσει προς στιγμήν ακόμη και υστερόποτο. Φαίνεται όμως, ότι η εκστρατεία των δύο τελευταίων εβδομάδων και ιδίως της τελευταίας, επέφερε τον «επαναπατρισμό» μιας μερίδας τους.

3.2 Η διεύρυνση της κοινωνικής επιρροής της ΝΔ

Η ΝΔ προηγήθηκε σε εννέα από τις δώδεκα κοινωνικο-οικονομικές κατηγορίες. Σε τέσσερις από αυτές, η δισφορά της από το ΠΑΣΟΚ, προσεγγίζει, ή υπερβαίνει τις 10 εκατοστιαίες μονάδες. Πρόκειται για τους συνταξιούχους του Δημοσίου Τομέα (+23%), τους αγρότες (+16%), τα εργοδοτικά στρώματα (+14%), και τους ελεύθερους επαγγελματίες (+10%). Αναλυτικότερα, η ΝΔ: α) Διατήρησε κατ' αρχήν την πηγεμονία που είχε εδραιώσει από το 2000 στα εργοδοτικά στρώματα (49%, έναντι 35% του ΠΑΣΟΚ, +14%), αλλά με μειωμένη δισφορά σε σύγκριση με το 2000, λόγω της παρουσίας του ΛΑΟΣ, που απέσπασε σε αυτήν την κατηγορία 4% (πίνακας 4). β) Πλειοψήφισε απόλυτα στους συνταξιούχους του Δημοσίου Τομέα (56%, έναντι 33% του ΠΑΣΟΚ, +23%), αυξάνοντας μάλιστα ελαφρώς το ποσοστό του 2000 (+2%) και στους αγρότες (51%, έναντι 35%), αυξάνοντας επίσης το ποσοστό του 2000 (+3%). Αυτές οι δύο κατηγορίες εξακολουθούν να αποτελούν τις «καλύτερες» κοινωνικές κατηγορίες της (είχε αποσπάσει την απόλυτη πλειοψηφία και το 2000). γ) Αύξησε σημαντικά την επιρροή της στα ελεύθερα επαγγέλματα, συγκεντρώνοντας σήμερα ποσοστό 45%, έναντι 35% του ΠΑΣΟΚ (+4% σε σύγκριση με το 2000 – πίνακας 6). δ) Διεύρυνε την επιρροή της στους μισθωτούς του Δημοσίου Τομέα, που αποτελούσαν ανέκαθεν κάστρο της κοινωνικής επιρροής του ΠΑΣΟΚ, ενώ κατά τη διάρκεια της προεκλογικής εκστρατείας, όπως ήδη επισημάνθηκε, είχε αποκτήσει συγκυριακά για πρώτη φορά και το προβάδισμα. Η μεταστροφή της εν λόγω κατηγορίας, ωστόσο, φαίνεται τελικώς ότι απορροφήθηκε ως ένα βαθμό από το ΠΑΣΟΚ, ενδεχομένως και λόγω του γνωστού θορύβου που δημιουργήθηκε με αφορμή τις δηλώσεις Πολύδωρα. ε) Αύξησε επίσης σε σχέση με το 2000, την επιρροή της στις νοικοκυρές (+3%, 49% σήμερα, έναντι 46% το 2000), αλλά και το προβάδισμά της έναντι του ΠΑΣΟΚ (5%, έναντι 3% το 2000), καθώς επίσης και στη στους ανέργους, ιδίως τους νέους (αυτούς που δεν έχουν εργασθεί και αναζητούν εργασία για πρώτη φορά). ζ) Τέλος, στους αυτοαπασχολούμενους επαγγελματο-βιοτέχνες, δηλαδή τα παραδοσιακά μικροαστικά στρώματα, πλειοψήφισε οριακά (43%, έναντι 42%), ενώ υστερούσε σημαντικά το 2000). Σε αυτήν την κατηγορία, η καθίζηση που υπέστη το ΠΑΣΟΚ δεν απορροφήθηκε από τη ΝΔ, αλλά από το ΔΗΚΚΙ (πίνακας 4).

3.3 Η κοινωνική απόχρωση της Αριστεράς

Σχετικά με την κοινωνική απόχρωση των κομμάτων της Αριστεράς θα πρέπει να σημειωθεί, ότι το ΚΚΕ (πίνακας 4), χωρίς να εμφανίζει ιδιαίτερη κοινωνική όσμωση, υπεραντιπροσωπεύεται ελαφρώς, ως προς το μέσο όρο του, στους αγρότες, στους ελεύθερους επαγγελματίες, στους μισθωτούς και στους συνταξιούχους του Ιδιωτικού Τομέα. Ο Συνασπισμός συγκεντρώνει το υψηλότερο ποσοστό του στους μισθωτούς του Δημοσίου Τομέα (7%), όπου και εισέπραξε μερίδιο των δυσαρεστημένων ψηφοφόρων του ΠΑΣΟΚ, ακόμη, στους ελεύθερους επαγγελματίες (5%) και στη σπουδάζουσα νεολαία (7%). Το ΔΗΚΚΙ συγκεντρώνει ελαφρώς υψηλότερες προτιμήσεις στα παραδοσιακά μικροαστικά στρώματα (επαγγελματοβιοτέχνες, 6%) εισπράττοντας σε αυτήν την κατηγορία [μαζί με το ΛΑΟΣ] τη δυσαρέσκεια από το ΠΑΣΟΚ, αντί της ΝΔ.

Τέλος, το νεοπαγές ΛΑΟΣ μάλλον τείνει να επιβεβαιώσει το διφυή χαρακτήρα που είχε καταγράψει και το εκλογικό ακροαπέριο του κ. Καρατζαφέρη στις Νομαρχιακές εκλογές του 2002: εμφανίζει την υψηλότερη επιρροή τους στα εργοδοτικά στρώματα (4%), στους επαγγελματοβιοτέχνες (3%) και τους μισθωτούς του Ιδιωτικού Τομέα (3%).

3.4 Η εκλογική γεωγραφία του Λεκανοπεδίου

Οι μεταβολές στην κοινωνική βάση των δύο μεγάλων κομμάτων είναι ευδιάκριτες και στην εκλογική γεωγραφία του Λεκανοπεδίου. Η πτώση του ΠΑΣΟΚ στο Λεκανοπέδιο είναι γενική, αν και το πρώην κυβερνών κόμμα κατόρθωσε να διατηρήσει το προβάδισμα στην πλειοψηφία των περιφερειακών εργατικών-λαϊκών δήμων της δυτικής ζώνης (σε 13 από τους 14), της ευρύτερης περιφέρειας του Πειραιά [με εξαίρεση τη Σαλαμίνα και τον αστικό-μικροαστικό τομέα της (Δήμος Πειραιώς)], καθώς και στην πλειοψηφία των δήμων της ανατολικής-νοτιοανατολικής ζώνης (σε 9 από τους 12 – χάρτης 1). Αντιθέτως, η ΝΔ διατήρησε και αύξησε την ιστορική της κυριαρχία στην πλειοψηφία των δήμων της Βόρειας-Βορειοανατολικής ζώνης του συγκροτήματος, στα εύπορα προάστια της νοτιοανατολικής και παραλιακής ζώνης, καθώς και στους κεντρικούς τομείς (Δήμος Αθηναίων, Δήμος Πειραιώς). Από τη διαχρονική σύγκριση της εκλογικής επιρροής του ΠΑΣΟΚ, σε επιλεγμένες με βάση τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των κατοίκων τους περιοχές της Πρωτεύουσας (πίνακες 7-8), προκύπτει ότι το ΠΑΣΟΚ συγκρατήθηκε περισσότερο στις αμιγώς εργατικές και μικροαστικές περιοχές της Πρωτεύουσας [η επιρροή του κυμάνθηκε σε γενικές γραμμές στα επίπεδα του 1990 και λιγότερο στις αμιγώς αστικές περιοχές (Εκάλη, Ψυχικό, Φιλοθέη], όπου η επιρροή του κυμάνθηκε στα επίπεδα του 1993. Από αυτή την άποψη είναι φανερό, ότι τα κατ'

εξοχήν αστικά στρώματα, τα οποία κατά τη δεκαετία του '90, έδειξαν να εμπιστεύονται συγκυριακά τον κ. Σημίτη, δεν επιδεικνύουν την ίδια εμπιστοσύνη και για το διάδοχό του, επιστρέφοντας (ήδη από το 2000) στην παραδοσιακή τους εκπροσώπηση. Από την άλλη πλευρά, η διεύρυνση της ΝΔ στις κατ' εξοχήν λαϊκές περιοχές του Λεκανοπεδίου επαναφέρει την εικόνα της εκλογικής της κοινωνιολογίας στο χάρτη του 1990.

Συμπερασματικά, το εκλογικό αποτέλεσμα επιβεβαίωσε τη διαμόρφωση μιας διευρυμένης και οριζόντιας (διαταξικής) κοινωνικής υποστήριξης για το νέο κυβερνών κόμμα που επαναφέρει την επιρροή της ΝΔ στη επίπεδα των αρχών της περασμένης δεκαετίας (των εκλογών του 1990). 1) Η ΝΔ διατήρησε την απόλυτη πλειοψηφία στα εργοδικά στρώματα, και στους αγρότες, των οποίων η μεταστροφή προφανώς δεν κατέστη δυνατόν να αντιστραφεί από την παρουσία και μόνον του Γ. Παπανδρέου. 2) Επιβεβαίωσε την κυριαρχία που κατείχε και το 2000 στις Βασικές και πολυπληθείς κατηγορίες του μη-ενεργού πληθυσμού (συνταξιούχοι-νοικοκυρές), που πλήττονται από την ακρίβεια και διαβιούν σε συνθήκες οικονομικής και κοινωνικής ανασφάλειας. 3) Διεύρυνε, τέλος την επιρροή της στα ανώτερα και μεσαία στρώματα (παλιά και νέα, ελεύθερα επαγγέλματα), καθώς και στους μισθωτούς, μια σημαντική μερίδα των οποίων είχε μεταστραφεί ήδη από τις αρχές της τετραετίας 2000-2004. Η συνοχή αυτής της νέας κοινωνικής συμμαχίας, που αποτελεί την εκλογική βάση της νέας «λαϊκής Δεξιάς» θα δοκιμασθεί και θα κριθεί σύντομα, από την αποτελεσματικότητα της νέας διακυβέρνησης.

4. Οι μακροπρόθεσμες τάσεις των κομματικών προτιμήσεων

Το εκλογικό αποτέλεσμα της 7^{ης} Μαρτίου δεν ήταν συγκυριακό, αλλά υπήρξε παράγωγο περισσότερο μακροπρόθεσμων μεταβολών στις κομματικές προτιμήσεις του εκλογικού σώματος. Κατά την τελευταία δεκαετία (ουσιαστικά μετά την εκλογική ήττα του 1993) η εκλογική απίχνηση της ΝΔ ακολούθησε μακροπρόθεσμα σταθερή ανοδική πορεία, ιδίως την τελευταία πενταετία.³ Σε αυτήν τη διεύρυνση της εκλογικής της απίχνησης αντανακλώνται οι κοινωνικές και ιδεολογικές μεταβολές που σημειώθηκαν στην ελληνική κοινωνία, δηλαδή η ενίσχυση του κοινωνικού συντηρητισμού, και της ιδεολογικής μεταστροφής του εκλογικού σώματος, που συντελέσθηκε κατά τη δεκαετία του '90. Η σταθερότητα της τάσης ανόδου της ΝΔ υποδηλώνεται και από τη μικρότερη

³ Στο διάγραμμα 5, παρατίθενται τα διαθέσιμα αστάθμιστα στοιχεία των δημοσκοπήσεων της VPRC, σχετικά με την πρόθεση ψήφου των δύο μεγάλων κομμάτων διακυβέρνησης, για την τελευταία 9ετία (1995-2004)

διακύμανση που εμφάνισε, στοιχείο που συμβαδίζει και με τη μεγαλύτερη συνοχή της εκλογικής της βάσης. Αντιθέτως, η καμπύλη που ακολούθησε διαχρονικά η πρόθεση ψήφου του ΠΑΣΟΚ (διάγραμμα 5) υπήρξε σαφώς διαφορετική. Πρόκειται, ευδιάκριτα, για καμπύλη ανόδου και πτώσης, με σημείο καμπής τις «βιδιότυπες» εκλογές του 2000.⁴ Μετά τις εκλογές του 2000, η καμπύλη πρόθεσης ψήφου του ΠΑΣΟΚ ακολούθησε απότομα αρνητική κλίση. Οι παράγοντες που είχαν ευνοήσει την προεκλογική του ανάκαμψη (εκτιμήσεις για την κατάσταση της οικονομίας και τα προσωπικά οικονομικά) εμφανίσθηκαν τώρα αρνητικά συσχετισμένοι. Η σαφής επιδείνωση του οικονομικού κλίματος, αποτέλεσμα και της αύξησης των τιμών, που ακολούθησε την εισαγωγή του ευρώ (1/1/2001) προκάλεσαν σημαντική ανακατάταξη στην κοινωνική ιεράρχηση των προβλημάτων, με εντυπωσιακότερη την κάθετη άνοδο που σημείωσε ως πρόβλημα ο πληθωρισμός/η ακρίβεια, αλλά και η ανεργία. Θα πρέπει να σημειωθεί, επίσης, ότι λόγω της σταθεροποίησης της διεθνούς θέσης της χώρας και της βελτίωσης των ελληνοτουρκικών σχέσεων, υποχώρησε σημαντικά και η προτεραιότητα των εθνικών και της εξωτερικής πολιτικής, που αποτελούσε παραδοσιακά ισχυρό πλεονέκτημα της κυβέρνησης.

Τον περασμένο Δεκέμβριο του 2003, όταν κυριορίθμικε η απόφαση του κ. Σημίτη για διαδοχή, η διαφορά στην πρόθεση ψήφου υπέρ της ΝΔ παρέμενε παγιωμένη στο 8% και για τούτο η εκτίμηση για απομίωση, ή σημίτρυνση της «ψαλίδας» δύσκολα μπορούσε ακόμη και τότε να τεκμηριωθεί. Σημαντικότερη απόδειξη για αυτό αποτέλεσε και το γεγονός, ότι η δημοσκοπική πρόθεση ψήφου δεν επηρεάσθηκε σημαντικά ούτε από τις κυβερνητικές εξαγγελίες για τις κοινωνικές παροχές, αν και τα μέτρα του Σεπτεμβρίου (πακέτο Σημίτη) αφορούσαν το 1/3 του εκλογικού σώματος (34%, υποσημ.1, [1]). Επομένως, ενώ από την πλευρά της μαζικής τους απήχησης επρόκειτο για μια γιγαντιαία πολιτική και επικοινωνιακή πρωτοβουλία, δεν απέφεραν τα αναμενόμενα αποτελέσματα, ούτε επέτρεψαν να διαφανούν ενδείξεις για ανάπτυξη δυναμικής ανατροπής του υφιστάμενου -τότε- συσχετισμού. Η μεγάλη διαφορά παρέμενε ουσιαστικά αμετάβλητη, έστω και αν είχε απαλειφεί ο παράγων Αβραμόπουλου, που λειτουργούσε κυρίως σε βάρος του ΠΑΣΟΚ και, επιπλέον, είχε προστεθεί ο παράγων Καρατζαφέρης (ΛΑΟΣ), που λειτουργούσε σε βάρος της ΝΔ. Η συνοχή του ΠΑΣΟΚ εξακολουθούσε να παρ-

⁴ Το θέμα αυτό αναπτύσσεται διεξοδικότερα στο: Γιάννης Μαυρής, «Οι τάσεις του εκλογικού σώματος ενόψει των προσεχών Βουλευτικών Εκλογών του 2004», ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΗ ΕΜΦΑΣΗ, τεύχος 17, 2003, σσ. 127.

μένει χαμπλί (66%) (και παρέμεινε χαμπλί μέχρι το τέλος – 80%), κυρίως λόγω της απευθείας διαπαραταξιακής μετατόπισης προς τη ΝΔ και πολύ λιγότερο λόγω των αναποφασίστων, ή των διαρροών προς τα Αριστερά.

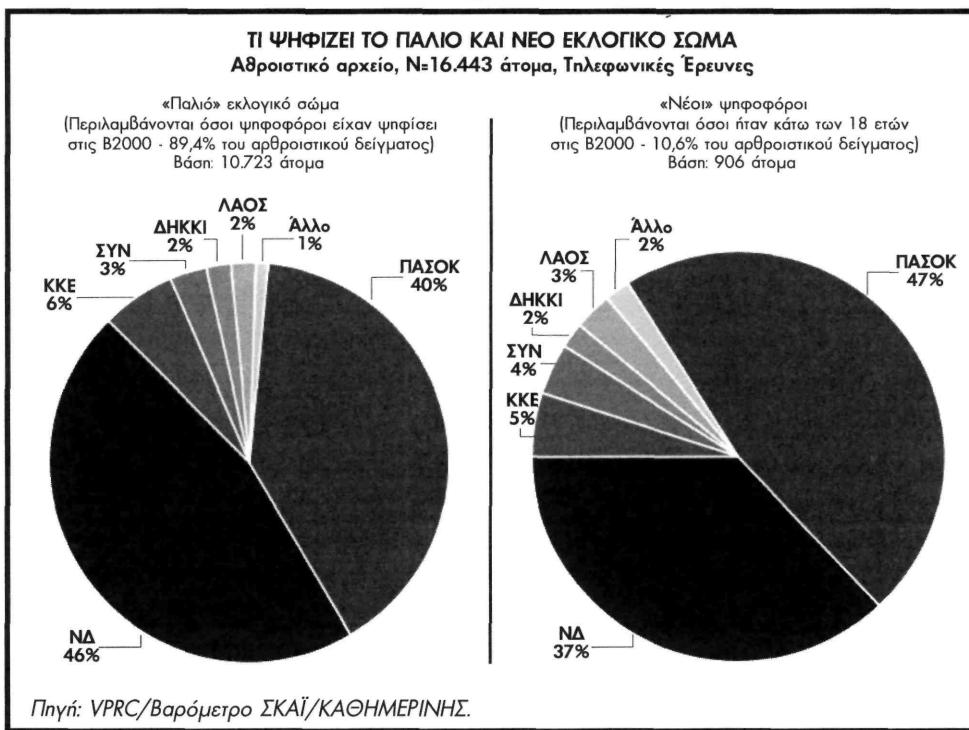
Υπό τις κοινωνικές προϋποθέσεις που περιγράφονται στα προηγούμενα, το εγχείρημα της διαδοχής κατέστη αντικειμενικά ιδιαίτερα δυσχερές, ενώ οι τριάντα ημέρες της προεκλογικής περιόδου, κοινωνικός χρόνος απελπιστικά ανεπαρκής για να αντιρροπίσει τις αποκρυσταλλωμένες πεποιθήσεις του εκλογικού σώματος, να αντισταθμίσει τη φθορά και να επουλώσει το κοινωνικό ρήγμα. Τουναντίον, μέσα σε περιορισμένο χρόνο το ΠΑΣΟΚ κατάφερε, επιπλέον, να πλήξει καίρια την ιστορικά διαμορφωμένη φυσιογνωμία του κόμματος (νεοφιλελεύθερη διεύρυνση) και, το σοβαρότερο, να αποδυναμώσει εν τη γενέσει της την πρωθυπουργική ικανότητα του νέου αρχηγού του, π εικόνα του οποίου τέθηκε (ιδίως μετά το ντιμπέιτ) σε διαδικασία αποδόμησης (διάγραμμα 6).

5. Ο δικομματισμός μετά τις εκλογές της 7^{ης} Μαρτίου

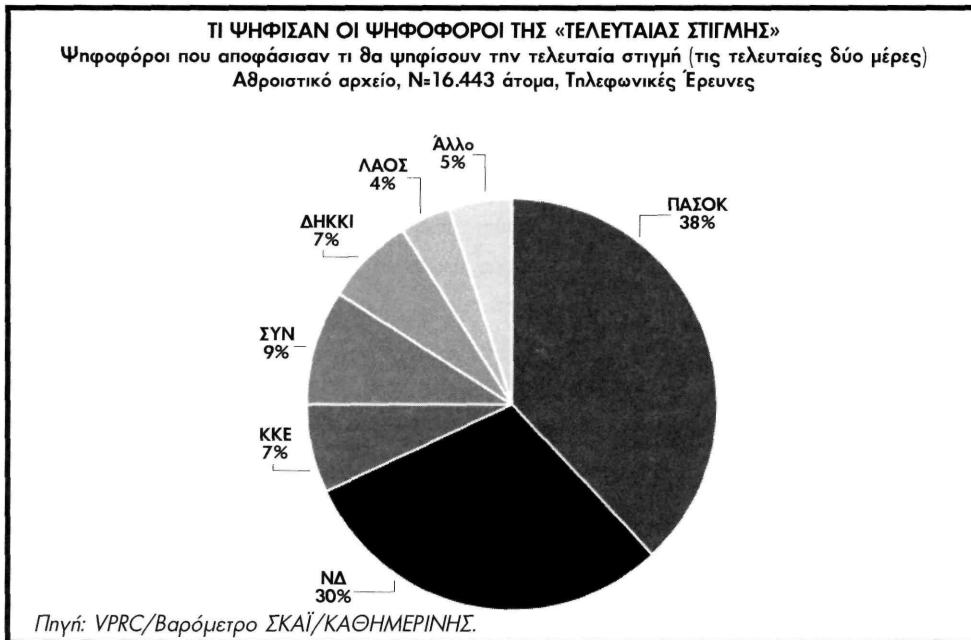
Η εναλλαγή των κομμάτων διακυβέρνησης στην εξουσία αποτέλεσε το ουσιαστικό διακύβευμα των εκλογών της 7^{ης} Μαρτίου. Εξαιτίας αυτού του χαρακτήρα τους, δεν αποκλείεται να καταγραφούν στο μέλλον, ως μια αποφασιστική καμπή στην περιοδολόγηση του ελληνικού δικομματικού συστήματος. Η εκλογική επικράτηση της ΝΔ ενδέχεται να επιδράσει σταθεροποιητικά για αυτό, εξισορροπώντας ως ένα βαθμό τη δομική ανισότητα των «πόλων» του δικομματισμού που έτεινε να εδραιωθεί και η οποία, σε περίπτωση νέας εκλογικής νίκης του ΠΑΣΟΚ δεν αποκλείεται να προκαλούσε ριζική ανακατάταξη στη μορφή του, με ανεξέλεγκτη αποδυνάμωση και κατακερματισμό του πιτημένου. Αντίθετα, προς τις αρχικά διαφαινόμενες τάσεις ενίσχυσης του δικομματισμού, που επέτρεπαν εκτιμήσεις, σχετικά με το ποσοστό του στα επίπεδα του 88%-90%, το εκλογικό αποτέλεσμα (85,9%) κατέδειξε την απλή αναπαραγωγή του και την καθήλωση στα ίδια επίπεδα με εκείνα των προηγούμενων Βουλευτικών εκλογών (86,5%, Απρίλιος 2000), αλλά και των πρόσφατων Νομαρχιακών εκλογών του 2002 (86,29%). Παραδόξως, όμως, το ίδιο ίσχυσε και για τα δύο μικρότερα κόμματα της Αριστεράς (ΚΚΕ, ΣΥΝ), που δεν κατάφεραν να ωφεληθούν εκλογικά από την καθίζηση του ΠΑΣΟΚ. Αυτή η καθήλωση της Αριστεράς διευκόλυνε το ΠΑΣΟΚ και δεν επέτρεψε στο ποσοστό του να πέσει κάτω από 40%, κάτι που είχε συμβεί στις εκλογές του 1990, όταν η Αριστερά, ως ενιαίος τότε Συνασπισμός είχε λάβει το 10,3% των ψήφων. Ακόμη, η εκλογική επιβίωση του ΔΗΚΚΙ (1,8%, έναντι 2,7% το 2000), που κατόρθωσε να διατηρήσει -ποσοτικά- περίπου τα 2/3 της εκλογικής επιρροής του 2000, διότι ποιοτικά στην

ουσία έχει αποκτήσει νέο εκλογικό ακροατήριο, αλλά και το «ντεμπούτο» του νεοπαγούς ΛΑΟΣ (2,2%), δείχνουν να διατηρούν στο παιχνίδι τα μικρά κόμματα, ως δυνάμει υποδοχείς της (αριστερής, ή δεξιάς) κοινωνικής διαμαρτυρίας. Υπό αυτήν την έννοια, οι επερχόμενες Ευρωεκλογές, ως εκλογές β' τάξεως, αποκτούν ιδιαίτερη σημασία και δεν αποκλείεται να εξελιχθούν σε β' γύρο της αναμέτρησης της 7^{ης} Μαρτίου.

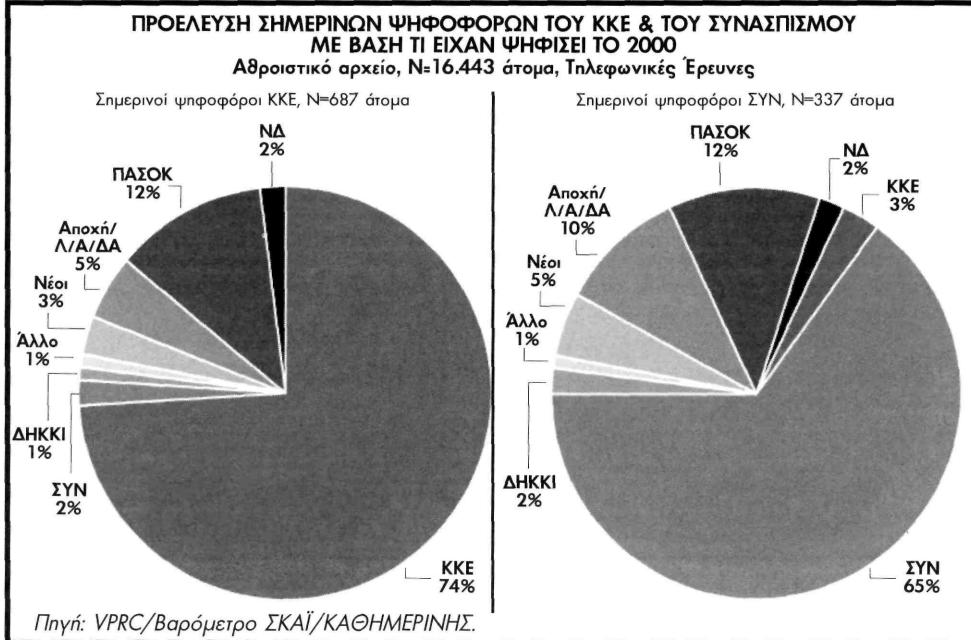
Διάγραμμα 1

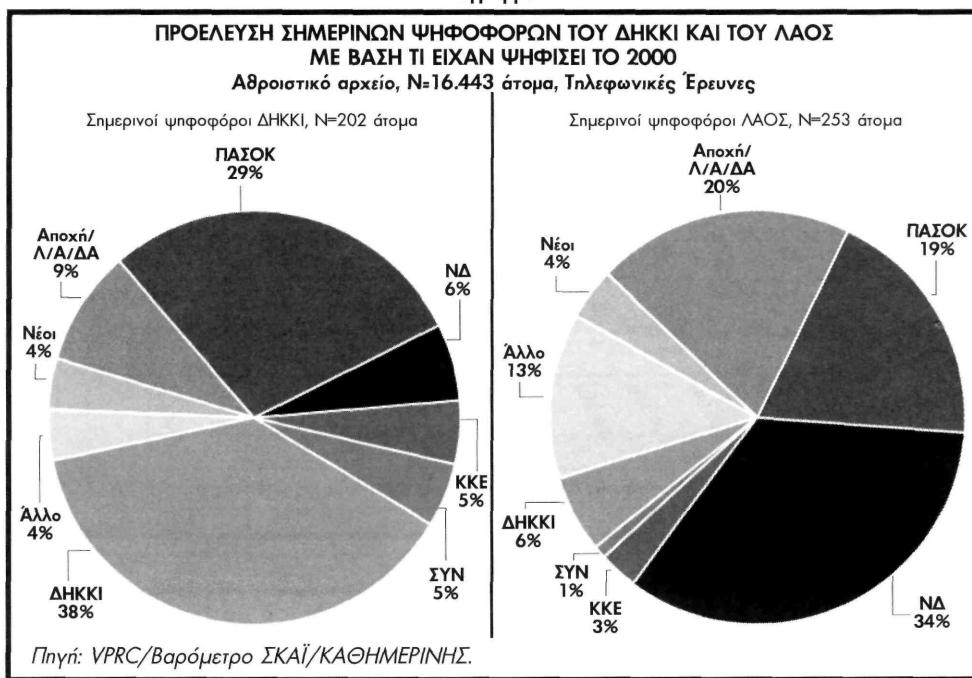
Διάγραμμα 2

Διάγραμμα 3

Διάγραμμα 4

Διάγραμμα 5

Διάγραμμα 6

Πηγή: VPRC/Βαρόμετρο ΣΚΑΪ/ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗΣ.

Πίνακας 1:

ΠΩΣ ΨΗΦΙΣΑΝ ΣΤΙΣ 7 ΜΑΡΤΙΟΥ ΟΙ ΨΗΦΟΦΟΡΟΙ ΤΟΥ 2000

Τελική συσπείρωση

Αθροιστικό αρχείο, N=16.443 άτομα, Τηλεφωνικές Έρευνες

	Ψήφος στις 9/4/2000										
	ΠΑΣΟΚ	ΝΔ	ΚΚΕ	ΣΥΝ	ΔΗΚΚΙ	ΑΛΛΟ	ΝΕΟΙ	Δ/Ψ	Λ/Α	ΔΘ/ΔΔΑ	
Ψήφος 7ης Μαρτίου	ΠΑΣΟΚ	80	3	5	15	22	7	48	44	11	28
	ΝΔ	15	94	8	13	20	31	37	35	27	50
	ΚΚΕ	2	0	80	3	5	3	4	5	3	3
	ΣΥΝ	1	0	2	63	3	3	4	4	6	2
	ΔΗΚΚΙ	1	0	2	3	41	5	2	2	2	2
	ΛΑΟΣ	1	2	1	1	8	22	3	4	8	4
	ΑΛΛΟ	0	0	2	1	1	26	1	2	3	4
	Λ/Α	1	0	0	2	1	4	2	4	40	7
ΣΥΝΟΛΟ*		101	99	100	101	101	101	101	100	100	100

* Οι διαφορές οφείλονται στη στρογγυλοποίηση.

Πηγή: VPRC.

Πίνακας 2:

ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΚΙΝΗΘΕΝΤΩΝ

Ποιο κόμμα ψήφισαν στις Β2000 όσοι ψήφισαν σήμερα διαφορετικό κόμμα
Αθροιστικό αρχείο, N=16.443 άτομα, Τηλεφωνικές Έρευνες

N = 1.897 άτομα	11,5 %
ΠΑΣΟΚ	53
ΝΔ	13
ΚΚΕ	7
ΣΥΝ	8
ΔΗΚΚΙ	6
Λοιπά	6
Λευκό-Άκυρο	8

Πηγή: VPRC.

Πίνακας 3:

Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΨΗΦΟΣ ΤΩΝ ΜΕΤΑΚΙΝΗΘΕΝΤΩΝ

Ποιο κόμμα ψήφισαν σήμερα, όσοι ψήφισαν διαφορετικό κόμμα από τις Β2000
Αθροιστικό αρχείο, N=16.443 άτομα, Τηλεφωνικές Έρευνες

N = 1.897 άτομα	11,5 %
ΠΑΣΟΚ	15
ΝΔ	51
ΚΚΕ	7
ΣΥΝ	5
ΔΗΚΚΙ	6
ΛΑΟΣ	11
Λοιπά	2
Λευκό-Άκυρο	4

Πηγή: VPRC.

Πίνακας 4:
ΕΚΛΟΓΕΣ 7ης ΜΑΡΤΙΟΥ 2004:
Η επιρροή των κομμάτων κατά κοινωνικοεπαγγελματική κατηγορία
(ποσοστό % κατά κατηγορία)

Εθνικό ποσοστό	ΠΑΣΟΚ	ΝΔ	ΚΚΕ	ΣΥΝ	ΔΗΚΚΙ	ΛΑΟΣ	ΛΟΙΠΑ	ΣΥΝΟΛΟ
	40,6	45,4	5,9	3,3	1,8	2,2	1	100
Εργοδότες/Επιχειρηματίες	35	49	5	3	3	4	1	100
Αγρότες	35	51	7	2	3	2	0	100
Ελεύθ. Επαγγελματίες	35	45	7	5	3	3	1	99
Επαγγελματοβιοτέχνες	42	43	5	1	6	2	1	100
Μισθωτοί Δημ. Τομέα	43	39	6	7	2	2	1	100
Μισθωτοί Ιδιωτ. Τομέα	44	39	7	4	2	3	1	100
Άνεργοι (για πρώτη φορά)	44	46	4	4	0	2	0	100
Άνεργοι (εργάζονταν)	39	43	7	2	2	2	4	100
Νοικοκυρές	44	49	4	1	1	1	0	100
Συνταξιούχοι Δημ. Τομέα	33	56	6	2	1	1	0	99
Συνταξιούχοι Ιδιωτ. Τομέα	42	46	7	2	1	1	1	100
Φοιτητές/Σπουδαστές	46	36	5	7	3	1	2	100

Πίνακας 5:
Διαφορά ΝΔ-ΠΑΣΟΚ (%)
κατά κοινωνικοεπαγγελματική κατηγορία, 2000-2004

	2004 ΝΔ-ΠΑΣΟΚ	2000 ΝΔ-ΠΑΣΟΚ
Εθνικό ποσοστό	4,8	-1,1
Εργοδότες/Επιχειρηματίες	14	18
Αγρότες	16	9
Ελεύθ. Επαγγελματίες	10	-2
Επαγγελματοβιοτέχνες	1	-6
Μισθωτοί Δημ. Τομέα	-4	-12
Μισθωτοί Ιδιωτ. Τομέα	-5	-11
Άνεργοι (για πρώτη φορά)	2	13
Άνεργοι (εργάζονταν)	4	-3
Νοικοκυρές	5	3
Συνταξιούχοι Δημ. Τομέα	23	14
Συνταξιούχοι Ιδιωτ. Τομέα	4	8
Φοιτητές/Σπουδαστές	-10	-2

Πίνακας 6: Μεταβολές (%) στην εκλογική επιρροή των κομμάτων κατά κοινωνικοεπαγγελματική κατηγορία 2000-2004							
	ΠΑΣΟΚ	ΝΔ	ΚΚΕ	ΣΥΝ	ΔΗΚΚΙ	ΛΑΟΣ	ΛΟΙΠΑ
Εθνικό ποσοστό	40,6	45,4	5,9	3,3	1,8	2,2	1
Εργοδότες/Επιχειρηματίες	0	-4	1	-2	1	4	0
Αγρότες	-4	3	2	0	-1	2	-2
Ελεύθ. Επαγγελματίες	-8	4	1	1	1	3	-1
Επαγγελματοβιοτέχνες	-6	1	0	-1	4	2	0
Μισθωτοί Δημ. Τομέα	-6	2	1	3	-1	2	-1
Μισθωτοί Ιθιωτ. Τομέα	-3	3	0	0	-1	3	-2
Άνεργοι (για πρώτη φορά)	13	2	-5	2	-8	2	-5
Άνεργοι (εργάζονταν)	-4	4	1	-4	-1	2	-1
Νοικοκυρές	0	3	0	-1	-1	1	-1
Συνταξιούχοι Δημ. Τομέα	-7	2	2	1	0	1	-1
Συνταξιούχοι Ιθιωτ. Τομέα	2	-2	-1	1	-2	1	1
Φοιτητές/Σπουδαστές	1	-6	1	5	1	1	-3

Πηγή: VPRC, Προεκλογικό Τηλεφωνικό Βαρόμετρο ΣΚΑΪ/ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗΣ, Αθροιστικό δείγμα N=16.443 άτομα, σταθμισμένο με το εκλογικό αποτέλεσμα της 7ης Μαρτίου 2004.

Πίνακας 7: Εκλογική επιρροή του ΠΑΣΟΚ σε επιλεγμένες περιοχές της Πρωτεύουσας 1981-2004												
Α. Αστικές περιοχές												
	2004	2000	1999 Ε	1996	1994 Ε	1993	1990	1989(N)	1989(I)	1985	1981	
Εκάλη	20,5	29,7	24,5	21,1	10,1	13,7	10,9	11,0	10,4	16,4	24,8	
Ψυχικό	22,9	34,4	25,8	25,7	14,5	19,0	16,0	16,9	15,4	24,0	30,3	
Φιλοθέη	22,9	33,5	26,4	24,4	13,1	17,5	14,7	15,4	14,5	26,9	30,6	
Β. Μικροαστικές περιοχές												
	2004	2000	1999 Ε	1996	1994 Ε	1993	1990	1989(N)	1989(I)	1985	1981	
Ζωγράφου	37,5	41,9	31,2	38,1	34,0	42,7	34,2	35,8	33,4	42,9	47,6	
Αργυρούπολη	42,3	47,7	35,0	42,4	38,4	49,9	40,8	42,4	39,0	49,6	54,6	
Γ. Λαϊκές περιοχές												
	2004	2000	1999 Ε	1996	1994 Ε	1993	1990	1989(N)	1989(I)	1985	1981	
Περιστέρι	42,0	45,9	32,0	41,1	38,9	51,8	41,4	43,4	39,4	46,9	50,9	
Αιγάλεω	41,7	46,5	32,8	41,8	39,8	52,7	42,5	44,3	40,5	48,5	52,7	
Κερατσίνη	44,0	47,2	32,7	42,6	40,1	53,9	44,1	46,4	42,1	51,7	53,7	
Νίκαια	40,8	45,6	31,1	40,7	38,7	52,5	42,1	44,4	39,4	48,3	48,3	

Πηγή: Γ.Μ. Επεζεργασία εκλογικών αποτελεσμάτων.

Πίνακας 8: Εκλογική επιρροή της Νέας Δημοκρατίας σε επιλεγμένες περιοχές της Πρωτεύουσας 1981-2004											
A. Αστικές περιοχές											
	2004	2000	1999 E	1996	1994 E	1993	1990	1989(N)	1989(I)	1985	1981
Εκάλη	71,3	61,9	39,4	61,2	56,4	70,9	82,1	80,7	79,2	75,6	56,8
Ψυχικό	63,4	54,3	34,6	54,0	49,0	62,7	71,1	69,4	68,6	64,3	51,3
Φιλοθέη	65,0	55,7	38,1	56,4	52,9	65,6	74,3	72,9	71,1	61,9	48,5
B. Μικροαστικές περιοχές											
	2004	2000	1999 E	1996	1994 E	1993	1990	1989(N)	1989(I)	1985	1981
Ζωγράφου	41,7	38,8	31,3	34,4	30,2	37,8	46,3	44,5	42,7	38,8	29,6
Αργυρούπολη	36,5	33,5	26,4	29,0	26,3	31,1	40,1	37,9	36,4	31,7	23,0
Γ. Λαϊκές περιοχές											
	2004	2000	1999 E	1996	1994 E	1993	1990	1989(N)	1989(I)	1985	1981
Περιστέρι	35,0	31,2	25,0	25,8	22,4	26,6	35,4	33,4	32,2	28,4	21,3
Αιγάλεω	35,8	31,6	25,4	26,5	22,9	26,8	35,6	33,9	32,5	28,7	21,2
Κερατσίνι	34,3	32,3	25,8	27,4	23,5	27,1	36,3	34,2	33,0	28,1	20,7
Νίκαια	33,0	30,1	23,5	25,6	21,5	25,6	33,6	31,4	30,2	25,4	19,2

Πηγή: Γ.Μ. Επεξεργασία εκλογικών αποτελεσμάτων.